

Senecas Epistulae Morales, bog 16

Oversat af af Kell Commerau Madsen & Hans Gregersen

Seneca 96

(1) Føler du dig alligevel krænket og klager og forstår ikke, at der ikke er noget ondt i de ting udover, at du føler dig krænket og klager? Spørger du mig, er det eneste ulykkelige for en mand, at der er noget i naturen, som den er, som han selv finder ulykkeligt. Jeg vil ikke kunne holde mig selv ud den dag, der er noget, jeg ikke kan holde ud. Jeg har det skidt, men det er en del af skæbnen. Mine slaver er blevet syge, renteindtægterne har svigtet, huset har knaget, jeg er ramt af tab, sår, problemer og frygt. Det sker jo. Eller rettere sagt, det skulle ske. Den slags får man tildelt, det sker ikke bare. (2) Tro mig, især for dig blotlægger jeg mine inderste svagheder. Hvad angår alt, som forekommer ulykkeligt og hårdt, har jeg formet min indstilling sådan: Jeg bøjer mig ikke for Gud, jeg giver ham ret; jeg følger ham af hjertet, ikke af nødvendighed. Der vil aldrig ske mig noget, som jeg tager imod med sorg og sure miner. Jeg kommer ikke til at betale nogen afgift mod min vilje. Alt det, som vi sukker over og blegner overfor, er jo tilværelsens afgifter. Du skal hverken håbe på eller bede om fritagelse for dem, kære Lucilius.

(3) Blæresmerter har forurolet dig, der er kommet mindre venlige breve, det ene tab efter det andet, og nu går jeg tættere på, du har frygtet for dit liv. Jamen, var du da ikke klar over, at du ønskede dig det, da du ønskede dig at blive gammel? Alt det findes i et langt liv, på samme måde som en lang rejse rummer både støv, mudder og regnbyger. (4) 'Men jeg ville leve, bare uden alle ubehagelighederne'. Så kvindagtige ord passer sig ikke for en mand. Se til, hvordan du tager imod dette ønske fra min side. Jeg formulerer det med oprigtighed, ikke blot af venlighed: Må hverken guder eller gudinder gøre dig til lykkens yndling! (5) Spørg dig selv, hvis en gud giver dig muligheden, om du hellere vil leve på et kødtorv end i en militærlejr. At leve, Lucilius, er at kæmpe. Så de, der bliver sendt alle vegne hen, marcherer op og ned i krævende og stejlt terræn og ikke går af vejen for de allerfarligste ekspeditioner, er lejrens mandfolk og ledere. De, som den lumre ro pakker ind i vat, mens andre kæmper, er små turtelduer, som er i sikkerhed, men uden ære.

Hav det godt.

Seneca 97

(1) Du tager fejl, kære Lucilius, hvis du mener, at overforbrug, tilsidesættelse af god skik og alt det andet, som enhver bebrejder sin samtid, er en brist ved vores tid. Det hører mennesket til, ikke tiden. Ingen tidsalder har været blottet for fejl, og hvis du giver dig til at vurdere de forskellige tidsaldres løssluppenhed, må man med skam at melde sige, at der aldrig er blevet syndet mere åbenlyst end for øjnene af Cato.¹

(2) Hvem skulle tro, at der var penge blandet ind i den retssag, hvor Publius Clodius² var tiltalt for det ægteskabsbrud, han havde begået i det allerhelligste med Cæsars hustru?³ Han havde krænket de religiøse løfter ved det offer, der siges at blive foretaget 'for folkets skyld', hvor alt af hankøn i den grad er fjernet fra helligstedet, at endog malerier af handyr er dækket til. Men der blev givet penge til dommerne, og hvad der er endnu mere skændigt end denne bestikkelse: Der blev ovenikøbet stillet krav om sex med gifte fruer og fornemme unge mænd som et ekstra ben. (3) Selve forbrydelsen var en mindre synd end frikendelsen. Han var anklaget for hor med en gift kvinde, men delte forbrydelsen ud og blev først sikker på sin redning, da han fik sine dommere til at ligne sig selv. Disse ting fandt sted i en retssag, hvor Cato i det mindste havde aflagt sit vidnesbyrd. Jeg citerer Ciceros egne ord, eftersom sagen knap er til at tro. (4) 'Han kaldte folk til sig, han kom med løfter, han stillede kaution, han gav gaver. Oven i det hele (åh, I guder, en moralsk fordærvet sag!) blev nætter med visse kvinder og møder med fornemme unge mænd for adskillige dommere en ekstra betaling.'⁴ (5) Der er ikke tid til at klage over betalingen, der var mere i tilgift. 'Vil du have ham den sure gamle

-
1. Marcus Porcius Cato (95-46 fvt.), romersk statsmand, kendt for sin høje moral og sine kompromisløse holdninger.
 2. Publius Clodius Pulcher (92-52 fvt.), romersk politiker, der i ærkefjenden Ciceros beskrivelse fremstår som et helt igennem moralsk fordærvet menneske. Dræbt i gadekampe med sin politiske modstander Milo og deres respektive tilhængere.
 3. Den romerske gudinde Bona Dea blev fejret med en årlig fest udelukkende for kvinder og med deltagelse af vestalinderne. I 62 fvt. forsøgte Publius Clodius at benytte festen til et stævnemøde med Cæsars hustru ved at forklæde sig som kvinde. Clodius blev imidlertid afsløret og stillet for retten for krænkelser af det hellige ritual. Cicero vidnede mod ham, men Clodius blev frikendt ved bestikkelse af dommerne. Cæsar lod sig skille fra sin hustru med den begrundelse, at "på Cæsars hustru må der end ikke falde en mistanke!"
 4. Cicero *Breve til Atticus* I.16.5 (egen oversættelse).

mands kone? Jeg får fat i hende. Den riges dér? Jeg skaffer dig en nat. Hvis ikke du får en affære, må du dømme mig. Den smukke, du begærer, skal nok være der. Jeg lover dig natten med hende så hurtigt som muligt. Du kan regne med mit løfte, så længe retssagen står på.' Det er værre at formidle hor end at begå det. Det her er at give ordrer til gifte fruer. (6) Disse dommere i Clodius' sag havde bedt senatet om livvagter, hvilket kun var nødvendigt for dem, hvis de ville dømme ham skyldig, og de havde fået det. Derfor sagde Catulus⁵ så vittigt til dem, da den anklagede var frikendt: 'Hvorfor bad I os om livvagter? Det var måske, for at pengene ikke skulle blive taget fra jer?' Trods sådanne morsomheder slap Clodius ustraffet; før retssagen var han en horkarl, under retssagen en alfons, som undslap domfældelse på en endnu værre måde, end han havde fortjent den. (7) Kan du forestille dig noget værre end sådan en moral? En liderlighed, som ikke kunne hæmmes af hverken religion eller jura. Ved selve den retssag, som blev afholdt ekstraordinært efter en senatsbeslutning, overskred man grænserne for det, sagen handlede om. Den handlede om, hvorvidt man kunne gå fri efter hor med en gift kvinde. Det viste sig, at man ikke kunne gå fri uden hor.

(8) Dette blev begået på Pompejus' og Cæsars, på Ciceros og Catos tid. Jeg taler om den Cato, i hvis nærvær folket ved festen for Flora⁶ efter sigende ikke tillod sig at kræve optræden af strippere, hvis man da skal tro på, at folk dengang var strengere tilskuere end dommere. Disse ting både vil foregå og er foregået, og byernes tøjlesløshed lader sig en gang imellem dæmpe af tvang og frygt, men aldrig frivilligt. (9) Du skal derfor ikke tro, at vi først i vor tid har sluppet driften løs på bekostning af lovene. Vor tids ungdom er nemlig langt mere behersket end dengang. Dengang benægtede den anklagede hor over for dommerne, mens dommerne tilstod det over for den anklagede. Dengang blev der begået voldtægt af hensyn til udfaldet af en retssag. Dengang skaffede Clodius sig velvilje ved hjælp af de selv samme laster, der havde gjort ham skyldig, og udøvede rufferi under selve forsvaret. Vil nogen tro det? Han, der skulle straffes for ét tilfælde af hor, blev frikendt i kraft af mange.

(10) Enhver tid vil have sine Clodius'er, men ikke enhver tid sine Cato'er. Vi har let ved at falde i, fordi det hverken skorter på dem, der går foran, eller dem, der går med, og uden dem går det også. Tiden ikke blot hælder mod lasterne, den styrter af sted, og

5. Quintus Lutatius Catulus (ca.121-61 fvt.), romersk politiker.

6. Flora, italisk gudinde for forår og blomster, fejret ved en fest, der bl.a. omfattede forskellige former for sceniske lege af temmelig løssluppen karakter.

hvad der gør flertallet uforbederlige, er, at mens fejl på alle andre felter er til skam for udøverne og skader den, der begår dem, er fejl i levevis en kilde til glæde. (11) En styrmand glæder sig ikke over et kuldsejlet fartøj, en læge ikke over en syg, der skal begraves, og en taler ikke, hvis den anklagede er blevet dømt, og det er hans fejl. Derimod nyder enhver sine moralske fejl. En fryder sig over den krænkelse af en andens ægteskab, han er blevet ægget til, bare fordi det er besværligt; en anden fryder sig over bedrageri og tyveri, og forbrydelsen var ham ikke på tværs, før forbrydelsens udfald blev det. Sådan går det, når man vænner sig til umoral.

(12) Desuden skal du være klar over, at der selv i de sjæle, der er forført til det værste, ligger en sans for det gode nedenunder, og det skændige er ikke ukendt, men fortrængt. Alle skjuler de deres overtrædelser, og selvom de har haft held med dem, nyder de nok godt af udbyttet, men holder overtrædelserne hemmeligt. Men en god samvittighed ønsker at træde frem og ses. Skændigheden er endda bange i mørke. (13) Jeg mener derfor, at det er præcist sagt af Epikur: 'En forbryder kan måske holde sig skjult, men ikke være tryk i sit skjul', eller hvis du synes, at denne mening bedre kan udtrykkes på følgende måde: 'Lovovertrædere har intet ud af at skjule sig, for selvom de har held til det, stoler de ikke på, at det holder'. Sådan er det, forbrydelser kan være uden risiko, men ikke fri for bekymring. (14) Dette strider efter min vurdering ikke mod vores skole, hvis det fremstilles således. Hvorfor? Fordi den første og største straf for en forseelse er at have begået den, og ingen forbrydelse er ustraffet, lad tilfældet så bare udsmykke den med sine foræringer og værne og beskytte den, for straffen for forbrydelsen er indeholdt i forbrydelsen. Men ikke desto mindre følger der sekundære straffe i hælene på den første: at man altid går i frygt og bliver opskræmt og tvivler om sin sikkerhed. Hvorfor skulle jeg befri ondskaben for denne straf? Hvorfor ikke lade den være i stadig uvished? (15) På det punkt må vi være helt uenige med Epikur, når han siger, at det ikke er i kraft af naturen, at noget er retfærdigt, og at lovovertrædelser bør undgås, alene fordi frygten ikke kan undgås. Vi kan derimod være enige i, at onde handlinger piskes af samvittigheden, og dens største pinsler kommer af, at en stadig ængstelse presser og støder til den, fordi den ikke kan tro på dem, der står inde for dens sikkerhed. Dette, Epikur, er nemlig selve beviset på, at vi viger tilbage for en forbrydelse af naturen, at ingen er fri for frygt, selv når de er i sikkerhed. (16) Tilfældet befrier mange for straf, men ingen for frygt. Og grunden er, at vi har en indbygget modvilje i os mod det, som naturen har fordømt. Der er ingen tryghed ved at skjule sig,

ikke engang for dem, der har held til det, for deres samvittighed viser deres skyld og udstiller dem for dem selv. Det er et særkende for forbrydere, at de skælver. Det havde stået ilde til, når mange forbrydelser undslipper lov og anklage og lovfæstede straffe, hvis ikke der straks blev betalt med de nævnte naturlige og alvorlige straffe, og frygten trådte i stedet for fysisk lidelse.

Hav det godt.

Seneca 98

(1) Du må aldrig tro, man er heldig, når man er afhængig af heldet. Man læner sig op ad noget skrøbeligt, når et tilfældigt ydre gode gør en glad. Den glæde, der er kommet til en, vil forsvinde igen. Men den, der opstår i én selv, er pålidelig og fast, vokser og følger med lige til det sidste. Hvad man ellers i almindelighed beundrer, er kun goder en enkelt dag. 'Hvad så? Kan de ikke være til nytte og nydelse?' Naturligvis, men kun hvis de beror på os og ikke omvendt. (2) Alt, hvad tilfældet har øje for, bliver udbytterigt og fornøjeligt, for så vidt den, der besidder det, også besidder sig selv og ikke er i sine ejendes magt. De tager nemlig fejl, Lucilius, de der antager, at tilfældet enten tildeler os noget godt eller ondt. Tilfældet yder råstoffet til det gode og onde, udgangspunktet for det, der hos os ender som ondt eller godt. Sjælen er nemlig stærkere end ethvert tilfælde, fører selv sit liv i den ene eller den anden retning og er selv årsag til sin egen lykke eller ulykke. (3) Et ondt menneske vender alt til det onde, selv det, der så ud til at være det bedste. Den retskafne og sunde retter tilfældets skævheder op og formilder det strenge og hårde med sin viden om, hvordan man holder ud. Han møder medgang med taknemmelighed og beskedenhed, modgang med styrke og mod. Selv om han er klog, selv om hans dømmekraft er præcis i alt, hvad han gør, og selv om han ikke giver sig i kast med noget, der overstiger hans kræfter, vil det fuldkomne gode, som er i sikkerhed for trusler, kun falde i hans lod, hvis han er sikker over for det usikre. (4) Hvad enten du vil tage andre i øjesyn (for det falder lettere at bedømme det, der vedrører andre) eller fordomsfrit se på dig selv, vil du både mærke og indrømme, at der ikke kommer noget nyttigt fra disse eftertragtede og dyrebare gaver, medmindre du har rustet dig mod det flygtige tilfælde og dets følger, medmindre du ofte og uden beklagelse, hver gang du lider tab, siger sådan:

gudernes skøn var et andet.⁷

(5) Ja, ved Herkules, for at jeg kan få fat i en stærkere og mere retfærdig besværgelse, som du kan bestyrke din sjæl med, skal du sige dette, hver gang et eller andet falder anderledes ud, end du forventer: 'Gud bedre det'. Den på denne måde afbalancerede vil ikke komme noget til. Man vil komme i balance, hvis man tænker over menneskelivets omskiftelighed, før man mærker den, hvis man forholder sig både til børn, hustru og ejendom, som om man ikke nødvendigvis altid vil have dem, og som om man ikke bliver mere ulykkelig, hvis man mister dem. (6) Det er en stakkels sjæl, der er ængstelig for fremtiden og ulykkelig på forhånd, som er optaget af, at det, som den glæder sig over, skal vare ved til det sidste. Den vil nemlig på intet tidspunkt falde til ro, og i sin optagethed af det kommende vil den miste nutiden, som den kunne nyde. Men smerten over noget mistet går lige op med frygten for at miste. (7) Det er derfor heller ikke ligegyldighed, jeg foreskriver dig. Du skal da forsøge at undgå det frygtelige. Alt hvad man kan forberede med planlægning, skal du forberede. Hvad der end kan komme til at skade dig, skal du holde øje med og undgå lang tid, før det sker. Det, der vil gavne dig mest i den retning, er fortrøstning og et sind, der har styrke til at udholde alt. Man kan beskytte sig mod tilfældet ved at kunne bære det; i et roligt sind hersker der bestemt ikke oprør. Intet er mere ulykkeligt eller dumt end at være bange på forhånd. Hvad er det for et vanvid at tage sin ulykke på forskud?

(8) For kort at runde mit synspunkt af vil jeg vise dig de ængstelige og dem, der gør det svært for sig selv. De har lige så lidt styr på sig selv under deres ulykker, som de havde før dem. Den lider mere end nødvendigt, der lider, før det er nødvendigt. Det er nemlig udtryk for den samme svaghed at fejlvurdere smerten, som ikke at regne med den. Det er udtryk for samme overmod at bilde sig selv ind, at man altid er heldig, at alt det, der er lykkedes for en, skal vokse og ikke blot vare ved, og i fortrængning af, hvor tynd en line man balancerer på i livet, tro, at man som den eneste er sikret mod tilfældighedernes spil. (9) Det forekommer mig derfor glimrende, hvad Metrodor skriver i et brev til sin søster, der havde mistet en meget lovende søn: 'Dødeliges goder er alle sammen dødelige'. Han taler her om alle de goder, som man stimler sammen om, for det sande gode dør ikke, det er sikkert og evigt, nemlig visdom og dyd. Det er det eneste udødelige, der tilfalder os dødelige. (10) For øvrigt er de så tankeløse og

7. Vergils *Aeneide* 2, 428, oversat af Otto Steen Due, Centrum 1996.

glemmer, hvor de går hen, og hvor de enkelte dage skubber dem hen, at de forundres over, at de overhovedet mister noget, når de dog en dag skal miste alt. Alt hvad du er blevet indskrevet som herre over, beror hos dig, men det er ikke dit. Intet står fast for den, der vakler, intet er evigt og uforanderligt for den, der er forgængelig. Det er lige så uomgængeligt at gå til grunde som at miste, og deri er der en trøst, hvis vi forstår det. Lid tabet med roligt sind; det skal gå til grunde.

(11) Hvad kan vi så finde, der hjælper mod disse tab? Det, at vi fastholder det mistede i erindringen og ikke accepterer, at det gode, vi har haft ud af det, vi har mistet, også forsvinder. At eje noget hører op, at have ejet noget hører aldrig op. Det er et meget utaknemmeligt menneske, der efter et tab ikke føler, han skylder noget for det, han fik. Tilfældet fravrister os tingen, men lader os beholde nytten og udbyttet, som vi har sat over styr på grund af vores urimelige savn. (12) Sig til dig selv: 'Alle de ting, der ser frygtelige ud, kan overvindes'. Mange har allerede overvundet dem hver for sig. Mucius ilden, Regulus torturen, Sokrates giften, Rutilius eksilet og Cato døden ved sværdet.⁸ Lad også os overvinde noget. (13) Omvendt er det, der tiltrækker folk som noget prægtigt og lykkeligt, blevet vraget af mange og mange gange. Fabricius⁹

8. Gaius Mucius Scaevola, legendarisk romersk helt. Da Rom i slutningen af 6. årh. fvt. var belejret af den etruskiske konge, Porsenna, trængte Mucius ind i fjendens lejr for at dræbe Porsenna, men tog fejl af kongen og en anden og blev taget til fange. For at vise, at han ikke frygtede tortur, eller for at straffe sig selv, stak han sin højre hånd ind i ilden. Kongen var så imponeret over Mucius' tapperhed, at han frigav ham. Mucius fik efterfølgende tilnavnet Scaevola, den venstrehåndede.

Regulus var en romersk feltherre fra 1. puniske krig. Han blev taget til fange af karthagenienserne og ifølge legenden sendt til Rom for at forhandle fred på den betingelse, at han vendte tilbage til fangenskab. Regulus frarådede senatet at indgå en fredsftale og vendte tilbage til Carthago. Ifølge nogle kilder henrettede karthagenienserne ham ved at lægge ham i en kasse gennemboret med søm og trille ham ned ad en bakke.

Den græske filosof Sokrates blev henrettet med skarntydesaft i 399 fvt.

Den romerske statsmand Publius Rutilius Rufus (158-efter 78 fvt.) blev som hævn for forsøg på at beskytte provinsboere i Lilleasien mod de romerske skatteopkræveres udsugninger selv anklaget for pengeafpresning og dømt til at gå i eksil, selv om der tydeligvis var tale om en falsk anklage.

9. Gaius Fabricius Luscinius, romersk statsmand, konsul i 282 og 278 og censor 275. Da kong Pyrrhus af Epirus i 280 under fredsforhandlinger forsøgte at bestikke Fabricius, gjorde det indtryk på ham, hvor ubestikkelig Fabricius var.

afslog som konsul rigdom, som censor straffede han den. Tubero¹⁰ anså fattigdom for værdigt både for sig selv og Capitol, da han ved at bruge lerkar ved offentlig bespisning viste, at et menneske burde være tilfreds med det, som guderne stadig brugte. Den ældre Sextius¹¹ afviste æresposter, da han, selv om han var født til en politisk karriere, ikke modtog senatordragten, da Cæsar ville give ham den. Han forstod nemlig, at det, der kan gives, også kan tages fra én. Lad også os gøre noget modigt og gøre det selv; lad os gøre os til forbilleder.

(14) Hvorfor har vi givet op? Hvorfor fortvivler vi? Alt, hvad der har kunnet ske, kan ske igen, vi skal blot rense sjælen og følge naturen. Forvilder man sig væk fra den, kommer man til at begære og frygte og være slave for tilfældigheder. Det er muligt at vende tilbage til vejen, det er muligt at begynde på en frisk. Lad os gøre det, så vi kan udholde smerter, uanset hvordan de har angrebet kroppen, og sige til tilfældet: 'Her har du med en mand gøre. Find dig én, du kan besejre'

(15) ***¹² Med disse og lignende samtaler mildnes det kraftige sår, som jeg ved gud ønsker må lindres og enten gå i sig selv eller gå i stå, så han bliver gammel med det. Men jeg er ikke bekymret for ham. Det handler om vores tab, vi mister en fremragende gammel mand. For selv er han mæt af dage, og han ønsker ikke at blive ældre for sin egen skyld, men for dem, han kan gavne. Han har hensynsfuldt valgt at leve. (16) En anden havde allerede gjort ende på disse lidelser. Han mener, der er den samme skam i at flygte fra døden som i at tage sin tilflugt til den. 'Jamen, vil han ikke give slip, når situationen er til det?' Hvorfor skulle han ikke dø, hvis han ikke er til gavn for nogen længere, og det eneste, der kommer ud af det, er smerte? (17) Sådan er det, kære Lucilius, at lære filosofi i praksis og blive opøvet til virkeligheden er at se, hvilket mod en

10. Q. Aelius Tubero, stoiker fra det 2. årh. fvt., elev af Panaitios.

11. Quintus Sextius, filosof på Augustus' tid, grundlægger af en filosofisk skole, der lånte elementer fra bl.a. både pythagoræisk og stoisk filosofi (se brev 64, 2-5). Selv om hans slægt tilhørte den romerske nobilitet, afviste han en plads i senatet, som Cæsar tilbød ham.

12. Gertz skriver: Paa dette Sted maa der i det Oldtidshaandskrift, hvorfra alle vore Haandskrifter, selv de ældste og bedste, stammer, have været en Lakune. Om noget af 98. Brev derved er gået tabt (foruden Slutningshilsenen VALE), er usikkert; men vist er det, at der maa være udfaldet hele Begyndelsen af et nyt Brev, hvoraf kun Slutningen er tilbage, der nu med Urette staar som Slutningen af 98. Brev. Det tabte Brev har handlet om en gammel Mand, som formodentlig har lidt saa svært under en eller anden Sygdom, at det næsten kunde friste ham til at tage sig selv af Dage; Seneca har da her i Begyndelsen fortalt, hvorledes han selv og maaske ogsaa andre Venner har søgt at trøste den Gamle ved Samtaler med ham; og saa har han endt Brevet til Lucilius om den Sag med følgende Slutning:

klog mand udviser over for døden og smerten, når døden nærmer sig, og smerten trykker. Hvad man skal gøre, skal man lære af én, der gør det. (18) Indtil nu er der ført en teoretisk diskussion om, hvorvidt en person kan klare smerten, eller om selv mennesker med sjælsstyrke kan bukke under for en fremskyndet død. Hvad skal vi med ord? Lad os gå til sagen. Døden gør ham ikke stærkere over for smerten, og smerten heller ikke over for døden. Imod dem begge stoler han på sig selv, lider ikke tålmodigt i håb om at dø og dør heller ikke gerne af lede ved smerten. Smerten bærer han, døden afventer han.

Hav det godt.

Seneca 99

(1) Jeg sender dig det brev, som jeg skrev til Marullus, da han havde mistet sin lille søn, og man sagde, han tog det for tungt. I det brev har jeg ikke bare fulgt den sædvanlige skik og tænkt, han skulle behandles blidt, når han snarere fortjente bebrejdelse end trøst. Den, der er slået ud og har svært ved at bære et stort sår, skal man naturligvis bære over med et stykke tid. Lad ham blive mæt af sorg eller i al fald give den første reaktion frit løb. (2) Men de, der sætter sig for at sørge for deres egen skyld, skal til stadighed kritiseres og have at vide, at også tårer kan være noget tåbeligt.

‘Forventer du trøst? Du skal have skældud. Tager du din søns død så tungt? Hvad ville du gøre, hvis det var en ven, du havde mistet? Du har mistet en søn, en lille purk med en uvis fremtid; et lille bitte tidsrum er gået tabt. (3) Vi leder efter grunde til smerte og vil endog med urette klage over tilfældet, som om det ikke kommer til at yde os retfærdige grunde til at klage. Men jeg havde ved Gud indtryk af, at du allerede var i besiddelse af tilstrækkelig sjælsstyrke selv over for håndgribelige ulykker, for slet ikke at tale om de skygger af ulykker, som mennesker sukker over, fordi det er det, man gør. Eftersom det er det største af alle tab, hvis du havde mistet en ven, så burde du gøre dig umage med snarere at glæde dig over, hvad du havde haft, end at sørge over, hvad du havde mistet. (4) Men de fleste besinder sig ikke på, hvor meget de har fået, og hvor megen glæde de har haft. Udover alt det andet har smerten denne fejl ved sig: Den er ikke blot nytteløs, den er utaknemmelig. Er det da spildt ulejlighed, at du har haft sådan en ven? Er der ikke sket noget i alle de år, med så livslang en forbindelse og så nært et fællesskab om de samme interesser? Begraver du venskabet sammen med din

ven? Hvad sørger du over at have mistet, hvis ikke du har glæde af at have haft det? Tro mig, en stor del af dem, som vi har elsket, forbliver hos os, selv om tilfældet river dem bort. Den tid, der er forløbet, er vores, og intet er på et sikrere sted end det, der har været. (5) I forventningen om det kommende er vi ikke taknemmelige for det, vi har fået, som om det fremtidige, så snart vi har fået det, ikke hurtigt glider over i det forgangne. Det er for snævert et syn på tilværelsens gaver kun at glæde sig over det nærværende. Både det kommende og det forgangne bringer os glæde, det ene i kraft af forventningen, det andet i kraft af erindringen, men det ene er uvist og kan måske ikke finde sted, det andet kan ikke undgå at have været. Hvilket vanvid er det derfor ikke at gå glip af det allersikreste? Lad vores tørst stilles ved det, vi allerede har drukket, hvis blot vi ikke indtog det med en hullet sjæl, der lod alt det, den modtog, løbe lige igennem.

(6) Der er utallige eksempler på folk, der har begravet deres unge børn uden tårer, som er gået lige fra ligbålet til senatet eller et andet offentligt hverv og straks har foretaget sig noget andet. Og det med rette; for det første er det nemlig overflødigt at føle smerte, hvis man ikke får noget ud af det; dernæst er det urimeligt at klage over noget, som sker for én, men som venter alle; og højlydt klagen over savnet er dumt, når afstanden mellem den mistede og den, der savner, er minimal. Derfor bør det mane til større ligevægt, at vi følger lige efter dem, vi har mistet. (7) Bemærk, hvor lynhurtigt tiden flyver, betænk den korte bane, vi hektisk tilbagelægger, betragt alle mennesker som en flok på vej samme sted hen, kun adskilt af intervaller, der er ganske små, selv hvor de ser størst ud. Den, som du tænker er gået til, er gået i forvejen. Men hvad er mere afsindigt end at begræde den, der er gået forud, når du selv skal træde den samme sti? (8) Hvem græder over noget, han vidste skulle ske? Hvis han ikke, når det gælder mennesket, har tænkt på døden, har han ført sig selv bag lyset. Hvem græder over noget, han sagde, ikke kunne undgå at ske? Enhver, der klager over, at nogen er død, klager over, at det menneske har eksisteret. Alle er bundet af samme vilkår. Er man først kommet til verden, venter døden en. (9) Tidsrum adskiller os, men døden ligestiller os. Det, der ligger mellem første og sidste dag, er broget og usikkert. Ser man på besværlighederne, er det lang tid, selv for et barn, ser man på, hvor hurtigt det går, er det kort tid, selv for en gammel. Der findes intet, der ikke er upålideligt og usikkert og mere omskifteligt end vejret. Alt kuldastes og bliver det modsatte på tilfældets bud, og

i disse menneskelivets omvæltninger er intet sikkert for nogen som helst ud over døden. Alligevel klager alle over det, som er det eneste, ingen bliver snydt for.

(10) 'Men drengen er død'. Jeg siger endnu ikke, at der er handlet bedre med den, der er død tidligt. Lad os se på ham, som er blevet gammel. Hvor kort tid er det dog, han har fået mere end spædbarnet! Forestil dig tiden med dens uudgrundelige dyb og begrib den i dens helhed. Sammenlign så det, som vi kalder en menneskealder, med det umådelige, og du vil se, hvor småt det er, det vi ønsker og stræber efter. (11) Hvor meget af dette er optaget af tårer og bekymringer, hvor meget optaget af døden, der er ønsket, før den kommer, hvor meget af helbredsproblemer, hvor meget af frygt? Hvor meget går med uerfarne eller unyttige år? Halvdelen af tiden soves væk. Læg dertil anstrengelser, sorger og farer, og du vil forstå, at selv i det længste liv er det kun en lille del, der leves. (12) Men hvem vil gå med til, at det ikke er det bedste at få lov til at vende hurtigt tilbage og fuldende rejsen, før man bliver træt? Livet er hverken et gode eller et onde. Det er et sted for både godt og ondt. På den måde har din søn ikke sat noget til undtagen et terningkast, han sikkert ville tabe. Han kunne falde beskeden og klog ud, han kunne under din omsorg formes til det bedre, men han kunne også, som man mere rimeligt kunne frygte, blive flertallet lig. (13) Se bare på de unge mænd fra de allerfornemste huse, som på grund af overforbrug er endt i arenaen. Se på dem, som hjælper hinanden med at leve deres skamløse lyster ud, som ikke tilbringer en dag uden fuldskab eller uden skandaløs opførsel på den ene eller anden måde. Det vil være helt tydeligt, at man havde haft mere grund til bekymring end håb. Derfor bør du ikke opsøge og ophobe årsager til smerte ved at harmes over småting. (14) Jeg opfordrer ikke til, at du skal kæmpe for at rejse dig. Jeg tænker ikke så ilde om dig, at jeg mener, du skulle kalde på din samlede moralske styrke her. Det, du er ude for, er ikke smerte, men et lille stik. Du gør det selv til en smerte. Uden tvivl har filosofien hjulpet meget, hvis det er med fast sind, du savner din dreng, som endnu var tættere på sin amme end på sin far.

(15) Hvad så? Overtaler jeg nu til hårdhed, vil jeg have ansigtet til at stivne ved selve begravelsen, og tillader jeg ikke sjælen overhovedet at bedrøves? Slet ikke. Det er umenneskelighed, ikke dyd, at se på begravelsen af ens kære med de samme øjne, som man så på dem selv og ikke straks blive bevæget, når et nært familiemedlem rives bort. Men sæt, jeg forbød det; nogle tårer kommer af sig selv. Tårerne falder, selv om man prøver at holde dem tilbage, og det letter sjælen at lade dem løbe. (16) Hvor jeg vil hen?

Lad os tillade tårerne at falde, men ikke bede dem om det. Lad dem flyde i det omfang, følelsen vil, ikke i det omfang, hykleriet kræver. Lad os ikke lægge noget til sorgen eller forøge den efter andres forbillede. At demonstrere sin smerte er mere krævende end smerten selv. Hvor mange er mon kede af det i enrum? De sukker mere højlydt, når nogen hører dem, og skønt tavse og rolige, når de er afsides, ophidses de til nye grådanfald, når de har besøg. Så tager de hænderne til hovedet (hvad de lettere havde kunnet gøre, når der ikke var nogen til at forhindre det), så ønsker de døden over sig selv, så ruller de ned af sengen. Når ingen ser det, holder smerten pause.

(17) Her som i andre forhold bliver vi ved med at have den fejl, at vi indretter os efter flertallets eksempel og ikke tager hensyn til, hvad man bør, men hvad man plejer. Vi afviger fra naturen og giver os hen til flertallet, men flertallet er ikke ophav til noget godt, og er her ligesom ellers yderst upålideligt. De ser en, der er tapper i sin sorg, og de kalder ham respektløs og umenneskelig. De ser en bryde sammen og kaste sig ned over den døde, og de siger, han er kvindagtig og svag. (18) Alt bør derfor bedømmes efter fornuften. Intet er nemlig mere tåbeligt end at stræbe efter at tage sig sørgmodig ud og byde tårerne velkommen. Som jeg ser det, er der nogle tårer, som selv en viis mand godtager, andre kommer af sig selv. Jeg skal sige, hvad forskellen er. Når det første budskab om et sørgeligt dødsfald rammer os, når vi holder det lig, der fra vores omfavelse skal på bålet, er det en naturlig nødvendighed, der fremtvinger tårer, og ramt af smerte ryster åndedrættet både kroppen som helhed og øjnene, hvor det klemmer på den bagvedliggende væske og presser den ud. (19) Disse tårer falder, fordi de udskilles, hvad enten vi vil det eller ej. Det er nogle andre, som vi lader komme, når erindringen om dem, vi har mistet, berøres igen, og i dem er der noget smertesødt, når man kommer til at tænke på deres behagelige tale, muntre samtale og pligtopfyldende omhu; så slappes øjnene ligesom i glæde. (20) De tårer giver vi efter for, de første besejres vi af. Derfor er der ingen grund til, at du af hensyn til en, der står eller sidder ved siden af dig, skal tilbageholde eller frembringe tårer. De hører aldrig nogensinde op eller flyder så skamløst, som når de foregives. De skal komme af sig selv. De kan jo komme også hos rolige og afbalancerede personer; ofte er de med den viises autoritet i behold flydt med så stor beherskelse, at de hverken savnede menneskelighed eller værdighed. (21) Det vil sige, det er tilladt at følge naturen, når blot Alvoren bevares. Til en begravelse har jeg set ærværdige folk, i hvis ansigt kærligheden trådte tydeligt frem, når de sørgede, selv hvor enhver forstillelse var væk. Der var ikke andet end det, som

skyldtes ægte følelser. Også når man sørger, er der et vist mål for det passende. Det må den viise hæge om, og som det er i øvrigt, er der også på tårernes område en grænse. Kun tåber strømmer over i glæde såvel som i smerte.

(22) Tag imod det uundgåelige med roligt sind. Hvad utroligt, hvad nyt er der sket? Hvor mange arrangeres der ikke begravelse for i dette øjeblik, hvor mange købes der ikke ligklæder til, hvor mange har ikke været i sorg, siden du var det! Hver gang du tænker på, at han var et barn, skal du også tænke på, han var et menneske, og sådan et stilles der ikke noget sikkert i udsigt, og tilfældet lader det ikke i alle tilfælde blive gammelt. Tilfældet tager os væk, når det vil. (23) Tal i øvrigt hyppigt om ham. Du skal hædre hans minde ved enhver given lejlighed. Det vil ske oftere, hvis det er uden bitterhed, for ingen omgås med glæde en trist person, og da slet ikke tristheden selv. Hvis du har nydt at høre nogle af hans udsagn eller sjove bemærkninger, selv om han kun var en lille fyr, skal du mindes dem tit. Vær så fri at tro på, at han havde kunnet leve op til de forhåbninger, som du som far havde fattet. (24) Hvis man glemmer sine kære og begraver mindet sammen med kroppene, græder overstrømmende og husker sparsomt, har man en umenneskelig sjæl. Det er på den måde, fugle og vilde dyr elsker deres unger, deres kærlighed er heftig og næsten rasende, men den slukkes fuldstændig, når de har mistet dem. Det klæder ikke en forstandig mand. Han skal blive ved med at huske, men holde op med at sørge.

(25) Jeg kan slet ikke godkende det, Metrodor siger, at der er en nydelse beslægtet med sorgen, som man må gribe ved sådan en lejlighed. Jeg har skrevet hans egne ord af. *Af Metrodors breve til sin søster. Der findes en vis nydelse i slægt med sorgen, som man må stræbe efter på det rigtige tidspunkt.* (26) Om det er jeg ikke i tvivl om, hvad du vil mene. For hvad er skændigere end at finde nydelse midt i sorgen, eller rettere gennem sorgen, og midt i tårerne endda lede efter noget at glæde sig over. Der findes dem, der bebrejder os¹³ en for stor stivhed og beskylder vores forskrifter for hårdhed, fordi vi siger, at smerten enten ikke skal lukkes ind i sjælen eller hurtigt drives ud. Er det da mere utroligt eller umenneskeligt ikke at føle smerte ved tabet af en ven, end at gå på jagt efter nydelse midt i smerten? (27) Hvad vi foreskriver, er moralsk rigtigt: Når følelsen har udgydt en vis mængde tårer og så at sige har bruset af, skal man ikke lade sjælen hengive sig til smerten. Og så påstår du ovenikøbet, at der skal være nydelse selv

13. Nemlig stoikerne.

i smerte? Sådan trøster vi børn med småkager, sådan dæmper vi spædbørns gråd ved at give dem mælk. Vil du ikke engang på det tidspunkt, hvor din søn brænder, eller din ven dør, finde dig i at undvære nydelse, men kilde sorgen selv? Hvad er mest moralsk, at fjerne smerten fra sjælen eller give nydelsen adgang til smerten? Siger jeg 'give adgang'? Man griber efter den, og det i selve smerten. (28) *Der er en vis nydelse i slægt med sorgen*, siger han. På den måde har vi lov til at tale, det har I ikke. I kender ét gode, nydelsen, og ét onde, smerten. Hvilket slægtskab kan der findes mellem det gode og det onde? Men sæt, der er: Er det så det rette tidspunkt at opstøve den? Og udforsker vi selve smerten for at se, om den eventuelt har noget behageligt og nydelsesfuldt ved sig? (29) Visse lægemidler, der hjælper på bestemte dele af kroppen, kan ikke bruges på andre uden at være afskyelige og upassende, og hvad der kunne gavne andetsteds uden at være uanstændigt, bliver moralsk forkert direkte på såret. Skammer du dig ikke over at helbrede sorg med nydelse? Det slag skal behandles på en mere alvorlig måde. Du skal hellere sige, at ingen følelse af noget ondt når til ham, der er gået bort, for ellers er han ikke gået bort. (30) Intet skader jo den, som ikke er til. Man er i live, hvis man bliver skadet. Mener du, at det er dårligt for ham, fordi han ikke er til, eller fordi han stadig er til? Men der kan hverken komme nogen lidelse af ikke at være til (for hvad føler en, der ikke er til?) eller af at være til (for så er han sluppet fra det største ubehag ved døden, det ikke at eksistere). (31) Lad os også sige dette til den, der græder voldsomt og savner en, der blev revet bort i en ung alder: Hvad angår livets korthed er vi alle, både unge og gamle, i sammenligning med universet stillet lige. Vi får mindre af den samlede tid, end hvad nogen ville kalde det mindste, for det mindste er jo dog en del, men den tid, vi lever, er nærmest ingenting. Og dog lægger vi det stort an. Hvor tossede er vi ikke!

(32) Jeg har ikke skrevet dette til dig i formodning om, at du ville vente på et lægemiddel fra mig, der kommer så sent (Jeg er helt klar over, at du har sagt alt det til dig selv, du kommer til at læse), men for at jeg kunne revse dig for den korte stund, hvor du ikke har været dig selv, og i øvrigt opfordre til, at du løfter dit mod over for tilfældet og forudser alle dets anfald, ikke som noget der kan komme, men som noget der uvægerligt vil komme.

Hav det godt.'

Seneca 100

(1) Du skriver, at du med den største interesse har læst Fabianus Papirius¹⁴ værk *Om politik*, og at det ikke har svaret til din forventning; dernæst kritiserer du hans formuleringer, men du ser bort fra, at det drejer sig om en filosof. Lad os antage, det er, som du påstår, at han lader ordene fosse ud i stedet for at sætte dem sammen. For det første har det sin charme, og den blidt flydende stil har sin egen skønhed. For jeg mener, der er stor forskel på, om det vælter ud eller flyder. Læg så dertil, at der også er en kæmpe forskel, hvad angår det, jeg nu vil sige: (2) Fabianus forekommer mig ikke at lade talen fosse ud, men at lade den flyde, i den grad er hans stil bred og rolig og alligevel ikke uden fremdrift. Det vedgår han aldeles og foretrækker, at talen ikke bliver finpudset eller vendt og drejet for længe. Men lad os gå ud fra, det forholder sig, som du siger. Det er sin moral, han har formuleret, ikke blot sætninger, og han har skrevet for sjælene, ikke for ørerne. (3) Havde du hørt ham tale selv, havde du i øvrigt ikke haft tid til at se på detaljer, så grebet var du blevet af indholdet. Det, der behager umiddelbart, holder også gerne mindre godt, når man får det i hænderne. Men det er også en stor ting at have lagt beslag på øjnene fra første blik, selv hvis omhyggelig betragtning vil finde noget at udsætte på det. (4) Hvis du spørger mig, så er den mand større, der løber med rosen, end ham, der har gjort sig fortjent til den. Jeg ved, at sidstnævnte er mere sikker, og jeg ved, at han stiller dristigere forhåbninger i udsigt. En omhyggelig stil passer ikke for en filosof. Hvordan kan han være stærk og vedholdende, hvordan kan den, der er bange i sine formuleringer, sætte sig selv på spil? (5) Fabianus var ikke sløset i sin tale, men ubekymret. Derfor vil du ikke finde noget plat. Hans ordvalg er bevidst, men ikke søgt, og ordene bliver heller ikke efter vor tids skik anvendt mod deres egen natur og fordrejet; de stråler, selv om de tages fra det almindelige ordforråd. Du får et storslået, moralsk indhold, der ikke er tvunget ind i læresætninger, men breder formuleret. Vi vil finde noget, der ikke er helt stramt, ikke helt struktureret, og som mangler den sidste finpudsning. Men overordnet set vil du ikke finde noget intetsigende pindehuggeri. (6) Lad der blot mangle forskellige slags marmor, rindende vand i værelserne, en fattigstue og hvad vellyst ellers blander sammen i lede ved enkel skønhed. Huset er i orden, som man plejer at sige.

14. Papirius Fabianus, neopythagoræisk filosof, første del af 1. årh. evt., elev af Sextius (se brev 98.13 med note).

Dertil kommer det, som man ikke er enige om med hensyn til stil: Nogle ønsker, at den er friseret, så intet stritter, andre sætter så meget pris på det rå, at de gør sig umage med at bryde det tilfældigt velklingende op og afbryder *clausulae*,¹⁵ for at de ikke skal svare til det forventede. (7) Læs Cicero: Hans stil er ensartet, den bevarer rytmen, afrundes roligt og behageligt uden anstød.¹⁶ Derimod er Asinius Pollio¹⁷ ujævn og hakkende og bryder af, hvor du mindst venter det. Kort sagt runder Cicero af, Pollio skærer af, med de få undtagelser, som er bundet til en bestemt rytme og til en enkel model.

(8) Du siger desuden, at Fabianus' stil i det hele taget virker hverdagsagtig og ikke storslået nok, men det synes jeg er en last, han mangler. Hans stil er nemlig ikke hverdagsagtig, men mild og indrettet på en rolig og afbalanceret sindstilstand, ikke lav, men jævn. Der mangler oratorisk kraft og de stik og overraskelser fra spidsformuleringer, du ønsker dig, men helheden vil du, uanset hvad du mener om dens elegance, se er moralsk pålidelig. Hans tale har ikke værdighed, men vil frembringe den. (9) Kom med én, du kan sætte højere end Fabianus. Lad os sige Cicero, hvis bøger om filosofi er næsten ligeså mange som Fabianus'. Det går jeg med til, men hvis noget er mindre end det største, er det ikke straks noget småt. Sig Asinius Pollio. Det går jeg med til, og dertil er at sige: På så vigtigt et felt er det en præstation at være nummer tre. Nævn dertil Titus Livius,¹⁸ for han har både skrevet dialoger, som ikke så meget er filosofi som historie, og erklæret filosofiske bøger. Ham vil jeg også give plads. Se dog, hvor mange der er bagved Fabianus, der kun besejres af tre og det de tre mest velformulerede.

(10) Men han yder ikke alt: Hans stil er ikke kraftfuld, skønt høj; den er ikke voldsom og medrivende, hvor meget den end strømmer; den er ikke gennemsigtig, men ren. Du siger: 'Man kunne ønske, at der blev sagt noget strengt mod lasterne, noget

15. *Clausula* (flertal: *clausulae*) betegner inden for retorikken en rytmisk afrunding, kadence, på en sætning eller periode.

16. Cicero var efter eget udsagn den første der indførte rytme i latinsk prosa, og i skriftet *Taleren* giver han en grundig fremstilling af fænomenet.

17. Gaius Asinius Pollio (76 fvt. – 4 evt.), romersk statsmand og forfatter til taler, historiske værker, digte og grammatiske skrifter.

18. Romersk historiker (59 fvt. - 17 evt.), hvis store værk *Ab urbe condita* (Fra byens grundlæggelse) skildrer Roms historie fra begyndelsen til Livius' egen tid. I sin ungdom beskæftigede Livius sig også med filosofi. En væsentlig del af det historiske værk er bevaret, men de filosofiske skrifter er gået tabt.

opmuntrende imod farer, noget overlegent mod tilfældet, og noget nedladende mod ærgerrigheden. Jeg ønsker, at han skælder ud på ekstravagancen, at han sætter begæret i gabestok og knuser volden. Der skal være noget, der er skarpt som i en tale, storladent som i en tragedie og stramt som i en komedie.' Du vil, at han tager sig af en ubetydelighed, nemlig ordene. Men Fabianus har helliget sig betydningsfulde emner, og stilen følger som en skygge, uden at han anstrenger sig for det. (11) Der skal uden tvivl nok være enkelte ting, der ikke er velovervejede eller sammenhængende, og det er ikke ethvert ord, der fænger eller svier, det indrømmer jeg. Meget løber ud uden at ramme plet, og indimellem glider talen virkningsløst forbi, men der er meget lys over det hele, og lange stræk uden kedsomhed. Kort sagt gør bogen det klart for dig, at han mente, hvad han skrev. Du vil forstå, at formålet var, at du skulle vide, hvad han syntes om, og ikke, at du syntes om ham. Alt er rettet mod sjælens forbedring, mod den gode sjæl. Der angles ikke efter bifald.

(12) At hans skrifter er sådan, tvivler jeg ikke på, også selv om jeg ikke har dem helt præsent, men snarere som en vag erindring, og det, der hænger ved, er deres tone, ikke fortroligt som efter nylig læsning, men i store træk, som det altid er, når man har kendt noget længe. Det var i al fald sådan de forekom mig, da jeg hørte på ham: massive, men indholdsrige, så de kunne løfte en begavet ung mand op og inspirere til efterligning uden præstationsangst. Det forekommer mig at være den mest virksomme form for opmuntring. For den, der vækker lyst til at efterligne ham, men fjerner håbet om at kunne det, virker afskrækkende. I øvrigt var han ordrig, kritisabel på enkelte punkter, men som helhed storslået.

Hav det godt.